Oborni Teréz

FRÁTER GYÖRGY

(1484 k.–1551)

„Cselekedeteimben idáig nem hibáztam, hacsak nem Buda török kézre adásában, de annak nem egyedül én voltam oka" – így hangzott a kijelentés, amellyel a kortársak, de legalábbis *Bornemissza Pál* veszprémi püspök vélekedése szerint *György* barát beismerte az ország romlásában való vétkességét. 1552-ben, a Fráter György meggyilkoltatása után folytatott nyomozás során kikérdezettek közül sokan mások – köztük *Nádasdy Tamás* országbíró – is úgy látták, hogy az ország pusztulását, darabokra szakadását nem kis részben a barát nagyravágyó, önös érdekeket szolgáló politikája okozta. A következőkben azt követjük nyomon, valójában mennyire helytálló az országvesztő-vád, amely évszázadokon át kísérte a köztudatban.

A magyar történelem Fráter Györgyként vagy Martinuzzi György barátként ismert szereplője valamikor 1484 körül született horvát nemesi család sarjaként, szülőföldjének Kamicsác várát vallotta. Családi neve Utyeszenicsnek vagy Utyesenovicsnak hangzott, s különféleképpen íródott az idők során. Idegen nyelveken anyai családi nevének olaszos félreolvasásából született a Martinuzzi elnevezés, amely azután nálunk is elterjedtebbé és ismertebbé vált atyai eredetű családnevénél. A család tovább élő tagjai azonban az Utyesenovics névalakot használták. A György barát vagy Fráter György elnevezés a pálos szerzetesek közé lépett, az egyházi életben, majd a világi politizálásban is egyre ismertebbé váló személyiség latinul írott névalakjának, a *„frater Georgiusnak"* a fordítása.

Ő maga így vallott 1545-ben *Verancsics Antal* budai préposthoz írott egyik levelében családjáról és ifjúi éveiről: *„Atyám Utyesenics György volt, anyám Anna, aki a Martinusevicsek régi nemes családjából született. Nyolcéves lehettem, midőn szülőföldemet elhagyva a fényességes Korvin János herceg udvarába jutottam, aki elküldött engem Erdélybe, saját várába, Hunyadba. Itt éltem tizenhárom éven keresztül, bizony nem mentesen az udvari vitézek nagy nyomorúságától. Aztán 20 éves koromban néhai legkegyelmesebb uram, János király fényességes és nagyságos édesanyjának tisztes udvarába mentem. Mivel az udvari élet kezdett nem tetszeni nekem, kötelékükbe lépve négy évet töltöttem a remete barátok rendjében, akik írástudatlanok voltak. Miután azonban egy bizonyos kegyes és tanult remete bevezetett az írás művészetébe, felvévén a papi hivatás szentségét, több kolostornak lettem tekintélyes vezetője."*

György barát viszonylag későn – 1527 táján, amikor negyvenéves is elmúlt már – kapcsolódott be a politikába: *„ekkor hívatott engem a király a sajóládi monostorból, hogy bizonyos értékeit megőrzésre nekem átadja, amelyeknek átvételét megtagadtam. A következőkben az övéitől elhagyott János király Lengyelországba ment, én önként követtem. Háromszor jöttem vissza gyalog Lengyelországból, s a király ügyét, őt, a nélkülözőt a magyar urak bőkezűségével támogatván, Magyarországon szolgáltam."* György barát János-pártisága tehát már 1527–28 folyamán bizonyossá vált, azokban az esztendőkben, amikor az ország nemessége kétségek és politikai pártállások között vergődve kereste útját. Életének ezután következő időszakát a Szapolyai családnak szentelte, és előbb *János* király, majd gyermeke, *János Zsigmond* is igen sokat köszönhetett az erős akaratú, céltudatos, kemény ember hírében álló szerzetesnek.

Első jelentősebb megbízatását *Lodovico Gritti* kormányzótól kapta, aki 1532-ben kinevezte a budai vár udvarbírójává, s ezzel a királyi udvartartás irányítása György barát kezébe került. Itt kellett először pénzügyi-gazdasági ügyekkel foglalkoznia, s mint majd látni fogjuk, a későbbiekben is sikeresen kamatoztatta szervezőképességét a kormányzásnak e nem kis szakértelmet igénylő területén. 1534-ben, Gritti csúfos bukása után indult el Fráter György magasba ívelő politikai pályája, amikor János király váradi püspökké nevezte ki a Gritti által meggyilkoltatott *Czibak Imre* helyére, s emellé a kincstartói tisztséget és Bihar vármegye örökös főispánságát is neki adta. Ekkoriban már bizonyosan ő volt János király legbensőbb bizalmasa, diplomáciai lépéseit is befolyásoló tanácsadója, aki kiemelkedő érdemeket szerzett a Szapolyai-országrész pénzügyi helyzetének stabilizálása terén.

Kincstartóként szigorú pénzügyi politikát vezetett be, ellenőrzése alá vonta az erdélyi kamarákat úgy, hogy saját szervitorait nevezte ki azok élére, vagy ha úgy látta célravezetőbbnek, saját embereinek adta bérbe az egyes bevételi forrásokat, köztük a legtöbb hasznot hozó só- és nemesfémbányákat. Ezt utóbb – más cselekedeteivel egyetemben – fékezhetetlen hatalomvágya megmutatkozásaként élték meg kortársai, de ma már célravezető, a rendszeres kincstári bevételek biztosítását célzó intézkedésként értékelhetjük. Akárcsak ama lépéseit, amelyek hatására János király visszavette a bérletben, zálogban lévő kincstári javakat, és azokat jobb feltételekkel a hozzá hű embereknek adta ismét bérbe. Az új kincstartó a hagyományos külkereskedelmet szintén igyekezett felélénkíteni: saját ágensei révén kereskedett a jól eladható, főként erdélyi árucikkekkel. Így aztán nem csoda, ha János király néhány év múlva már nagy elégedettséggel nyilatkozott kincstára biztos bevételeiről.

Fráter György politikai befolyásának első jelentős eredménye a váradi béke (1538. február 24.) tető alá hozása volt. Több mint egy évtized telt el Mohács óta. A *Habsburg Ferdinánd* és Szapolyai János koronás magyar királyok közötti küzdelem súlyos harcai nem hoztak eredményt, egyik király sem tudta karddal egyesíteni a kettészakadt országot. A váradi egyezség megosztotta az országot a királyok között, de a megegyezés pontjai egyúttal kilátásba helyezték a kettéosztott területek majdani egyesítését is, amire olyannyira vágyott már a politikai közvélemény. A békepontok értelmében mindkét fél elismerte egymást királynak, a status quo alapján mindegyik király megtarthatta az általa birtokolt területeket, de megegyeztek abban, hogy Szapolyai János elhalálozása esetén – még akkor is, ha fiúgyermeke születne – területrésze Ferdinánd hatalmába kerül, és így egyesül az ország. János király utóda pedig a később kialakítandó szepesi hercegséget kapja kárpótlásként.

Hogy mennyire volt őszinte Fráter György és általa János király törekvése e béke megkötésére, már nem tudhatjuk meg, de az ezt követő

esztendő történései joggal erősíthetik kétkedésünket. 1539-ben Ferdinánd király a béke nyilvánosságra hozatalát követelte, de az egyre nagyobb politikai befolyással bíró György barát tiltakozott, sőt a békepontokra a szokásos módon esküt tenni készülő Szapolyai-híveket is visszatartotta az eskü letételétől. János király 1539. március 2-án Székesfehérváron feleségül vette *Jagelló I. Zsigmond* lengyel király leányát, *Izabella* hercegnőt. Az élesebben látó, országegyesítést támogató nagyurak előtt ekkor nyilvánvalóvá válhatott, hogy Szapolyai és Fráter György a váradi béke megszegésére készül. A következő esztendőben, 1540. július 7-én Budán meg is született a kis herceg, teljes nevén *Szapolyai János Zsigmond István*, akit azonban az éppen Erdélyben tartózkodó, a Balassa–Mayláth-féle összeesküvést szétoszlató János király már nem láthatott meg, mert két héttel gyermeke születése után meghalt. Halála előtt azonban leghívebb emberét, György barátot állítólag megeskette a gyermek érdekeinek bármi áron történő védelmezésére. Fráter György ennek jegyében a király halála után azonnal országgyűlést hívott össze Budára, és az ország nemességével királlyá választatta az alig kéthetes csecsemőt.

György barátra nem kisebb feladatot hagyott János király, mint a váradi békepontok ellenére a Szapolyai-országrész megtartását és átörökítését az ifjú, immár II. Jánosnak nevezett választott királyra – miközben az egyesítésben bízó nagyurak jelentős része elfordult tőle. Ferdinánd király, értesülvén a történtekről, azon nyomban támadásra indult Buda ellen, de idős tábornoka, *Leonhard Fels* ellenében Fráter György – kijelölt gyámtársai, *Török Bálint* és *Petrovics Péter* segítségével – megvédte a várat, szilárdan kézben tartotta a keleti területeket és az ország középső részét is. Úgy tűnik, valóban János királynak tett esküje szerint cselekedett György barát akkor is, amikor a gyermek érdekeinek megvédelmezése, magyar királysága elismertetése céljából az elhunyt János királyt támogató *Szulejmán* szultánhoz küldte *Werbőczy István* kancellárt. A Fényes Porta természetesen a korábbihoz hasonló jóindulatot ígért az ifjú király számára is, de amikor röviddel ezután, az I. Ferdinánd képviseletében érkező *Hieronym Laski* lengyel nemestől értesült a váradi békepontokról, a szultán, e nyilvánvaló álnokságon felbőszülve, hadjáratot rendelt el Magyarország ellen.

1541 májusában azonban, még a török hadak megérkezte előtt, újabb Habsburg-támadással kellett szembenéznie a Budát védő György barátnak. A védelem meglnt sikeres volt, júliusra már csak utóvédharcok folytak, a *Roggendorf* generális és *Perényi Péter* vezette cseh–osztrák–magyar támadókat visszavonulásra kényszerítették, de szerencsétlenségükre éppen ekkorra érkezett meg Szulejmán szultán hatalmas hadseregével. A fenyegetően érkező segítségtől megrémült magyar urak haboztak, de már késő volt bárhová is futni. Augusztus 29-én, 15 évvel a mohácsi csata után a magyar urak – köztük Fráter György a gyermek János Zsigmonddal, Török Bálint és Werbőczy István – tisztelgő látogatásra érkeztek a szultán táborába, miközben a Buda várába „városnézőbe" besétáló janicsárok harc nélkül foglalták el a magyar székvárost. Jóindulata jeléként Szulejmán szultán Erdélyt Izabella királynénak és János Zsigmondnak adományozta szandzsákként, évi tízezer forint adó fejében, a Temesköz kormányzását pedig – szintén török szandzsákként – Petrovics Péterre bízta. A királyi várból elűzött Izabella gyötrő kétségek közepette indult a Szapolyai-uradalom központi vára, Lippa felé – lovak hiányában ökörvontatta szekereken. Szomorú volt a lassú menet: visszavonhatatlanul a törökké és immár új vilajet székhelyévé lett a Magyar Királyság fővárosa.

E sorsdöntő napok történéseinek alakításában bizonyosan nagy szerepe volt Fráter Györgynek, aki az azt megelőző két évben egyre nagyobb hatalmat tudhatott magáénak: a tanácstalanul magára maradt Izabella királyné mellett vállalta, hogy elhunyt ura akaratának megfelelően, a kis királyfi érdekében, országa megmaradásáért mindkét irányban okosan próbál politizálni. De hogy kizárólag ő lett volna vétkes Buda elvesztében?

A Fráter György halálát követő pápai nyomozás során (1552–54) kihallgatott nagyurak többsége azt vallotta, hogy Izabella királyné valójában a római király ősfelségének akarta átadni Buda várát, és ehhez a lengyel király követeinek közbenjárását is igénybe vette, ám Fráter György ezt megakadályozta. *Pálczán Péter* budai bíró, sőt *Oláh Miklós* egri püspök, az esztergomi érseki szék várományosa is azt vallotta, hogy György barát kijelentette: inkább maga is törökké lesz, semhogy Buda várát a németek kezére adja. Pálczán szerint azt remélte, hogy ő lesz a kormányzó és irányító a török Budán. Többen vallották, hogy amikor a királyné menekülni akart szorongatott helyzetéből, a barát azt mondta neki: *„ha el akarsz menni, menj, de fiadat nem engedem el, hanem itt tartom."* Emiatt azután azzal is vádolták, hogy a gyermekre azért lett volna szüksége, mert az ő nevében valójában saját maga akart uralkodni. Amikor azt kérdezték a kihallgató biztosok, hogy ki hívta Buda alá a törököket, a válaszadók mind egyöntetűen Fráter Györgyöt nevezték meg. Csak Verancsics Antal vallotta azt, hogy amikor a vár megvédelmezésére már semmi remény nem volt, akkor a királyi tanácsban folyt megbeszélés után – ahol György barát mellett Petrovics Péter és Werbőczy István is jelen volt – maga a királyné is beleegyezett a törökök segítségül hívásába.

Annyit kétségtelenül megállapíthatunk, hogy kettősség mutatkozik Fráter György Buda elestét követő tetteiben. Egy részről vitathatatlan, hogy a törökök segítségül hívásában döntő szerepe volt, majd röviddel Buda eleste után, 1541 októberében országgyűlést hívott össze a keleti országrész számára, ahol először vettek részt és nyilvánították ki a törökök által támogatott Szapolyai-ház iránti hűségüket a majdani erdélyi fejedelemséget alkotó rendek. Másrészről – az előbbi cselekedetének ellentmondva – 1541 decemberében hűségnyilatkozatot tett I. Ferdinándnak, s ő eszközölte ki a gyalui egyezmény megkötését (1541. december 29.), amelyben Izabella és gyermeke távozását, valamint Erdély Habsburg-kézre adását ígérte meg, amiért cserébe Habsburg részről ismételten Szepes várát és az ahhoz tartozó birtokokat helyezték kilátásba. Ferdinánd király szívesen fogadta a barát támogatását, hiszen tisztában volt meghatározó politikai befolyásával a Szapolyaiak fennhatósága alatti keleti területeken.

Tehát mégis a Habsburg-korona alatti országegyesítést akarta megvalósítani György barát – vetődik fel a kérdés a kései utókorban élő olvasóban –, hát megfeledkezett volna János királynak tett esküjéről? Inkább úgy tűnik, a következő esztendőre tervezett és a törökök elleni győzelemmel kecsegtető királyi hadjárat sikerébe vetett hite motiválta a gyalui egyezmény létrehozását, s tudjuk, hogy a felmentő Habsburg-segítségben megannyi csalódás után is oly szívesen hittek a magyar politika vezető személyiségei, még évtizedek múltán is. Miért is ne hitt volna Fráter György a Habsburg Ferdinánd tervezte hadjárat sikerében, hiszen a magyar király mögött ott állt testvérbátyja, a Szent Német-római Birodalom császára, *V. Károly*. A gyalui egyezmény azonban – ahogyan a hozzá sokban hasonlatos váradi béke – nem került végrehajtásra, hiszen a Buda visszavételére érkező királyi hadak szégyenletes vereséget szenvedtek. Nem először mutatkozott meg, hogy a magyar király által felvonultatott királyi-birodalmi haderő tehetetlen a törökök által elfoglalt várakkal szemben.

1542 januárjában Marosvásárhelyen tartották országgyűlésüket az erdélyi rendek. Ekkor nevezték ki Fráter Györgyöt Erdély főkapitányává és kincstartóvá, majd a márciusi tordai diéta elismerte helytartóságát, és 22 főből álló helytartói tanácsot nevezett ki mellé, amelynek feladata lett volna a helytartói kormányzáshoz való segítségnyújtás, tanácsadás. A tanácsban hét-hét személy képviselte Erdély rendjeit, ehhez delegálták még a gyulafehérvári káptalant képviselő kanonokot. A helytartó azonban az ezt követő, közel egy évtizedes munkálkodása során nem tartott igényt sem a tanácsosokra, sem pedig arra a segítőtársra, akinek kijelölését a pénzügyek igazgatására Ferdinánd ajánlotta neki.

Az eddig is nagy hatalommal rendelkező György barátot az 1544. évi augusztusi országgyűlés felruházta a magyar és erdélyi rendek főbírája címmel is, valamint meghagyta, hogy kincstartóként szabadon rendelkezzék az ország jövedelmeivel, amelyeket az ország szükségleteire kell fordítania. Izabella királyné kifejezett óhajára határoztak úgy a rendek, hogy a váradi püspökség és a királyné birtokainak jövedelmeit is György barát kezelje, s ezekből a királyné és fia személyes kiadásait, illetve udvartartásuk költségeit kellett fedeznie. Amikor az erdélyi királyi udvar 1542-ben, *Statileo János* erdélyi püspök halála után Lippáról áttette székhelyét a gyulafehérvári püspöki palotába, mivel új püspök kinevezésére nem került sor, a püspökség hatalmas birtokai a királyné, vagyis inkább a helytartó kezébe kerültek, jövedelmei pedig a királyné kincstárát gazdagították.

1542 decemberében ismét összegyűltek Tordán az erdélyi rendek, és a három nemzet uniójának megerősítése után – a szászok tiltakozása ellenére – érvénytelenítették a gyalui megegyezést, elismerték II. János választott magyar királyt uralkodójuknak, megszavazták a Portának fizetendő tízezer forintos adót, Ferdinánd királynak pedig megüzenték, ha megvédeni nem tudja őket, hadd gondoskodjanak ők maguk saját sorsuk alakulásáról. A következő év elején érkezett meg Erdély első adója a Portára, amelyet azonban még a helytartó előlegezett meg saját vagyonából.

Az 1542 decemberében hozott határozatokkal az erdélyi rendek megtették az első lépéseket önálló államiságuk, a majdani Erdélyi Fejedelemség kialakulásához vezető hosszú úton, és Fráter György volt az, aki irányította ezeket a lépéseket. Kormányzásának közel egy évtizede alatt (1542–51) döntő befolyással bírt nemcsak a keleti országrész politikai-diplomáciai lépéseire, de Erdély későbbi kormányzati-közigazgatási fejlődésére is. Erdélyben nem alakult ki tanácsi jellegű kormányzati hivatal később, a fejedelemség idejében sem, nem jött létre központi pénzügy-igazgatási kormányszerv és ahhoz kapcsolódó gazdaságirányítási rendszer, megmaradt viszont a középkorból György barát közvetítésével átörökített kincstartói hivatal, valamint a középkori viszonyokra jellemző, magánjogi kapcsolatokon alapuló közigazgatás minden jellegzetessége. A helytartó nem nevezett ki kancellárt sem, maga irányította a kormányzat írásbeli feladatainak ellátására néhány jogtudósból sebtében létrehozott hivatalt. Az így megszerzett tisztségek lehetővé tették Fráter György számára, hogy teljhatalommal kormányozza a királyné és János Zsigmond kezén lévő Erdélyt, valamint az 1544-től immár közjogilag is Erdélyhez kapcsolódott tiszántúli vármegyéket.

A tiszántúli vármegyék birtokos nemessége 1542–44 között többször is lázadozott Fráter György hatalma ellen, ám miután csalatkozni kényszerültek a Habsburgok hatalmának megszilárdulásában, az 1544. augusztusi tordai országgyűlésen kijelentették, hogy a továbbiakban ezen az országgyűlésen fognak részt venni, és elismerik János Zsigmond uralmát. A tiszántúli vármegyék csatlakozása jócskán megnövelte a formálódó állam gazdasági erejét, de György barát más eszközökkel is igyekezett biztosítani hatalma anyagi hátterét. Fokozatosan növelte a kincstári tulajdonban lévő fiskális birtokok számát, így megszerezte Dévát és Görgényt, elfoglaltatta Csanádot, Nagylakot, Kisvárdát. Lehet némi igazság a kortársak ama vallomásaiban is, miszerint Fráter György, főbírói hatalmát fölhasználva, némelykor jogtalanul szabott ki hatalmas büntetéseket, kobzott el kisebb-nagyobb birtokokat erdélyi és határ menti nemesektől. Sokakban ellenérzéseket szült, hogy a már tisztségei révén is kimondhatatlan hatalommal bíró helytartó egyházi és világi birtokok sokaságát szerezte meg magának is.

Közben a Fráter György irányította erdélyi rendek újabb lépésre szánták el magukat: az 1545. évi országgyűlésen a helytartó kívánságára megvonták I. Ferdinánd magyar királytól a legfelsőbb igazságszolgáltatás és a birtokadományozás jogát, elszakítva ezáltal az utolsó közjogi szálat is, amely még a magyar királyhoz kapcsolta a keleti országrészt. E területet ekkoriban még mindig nem nevezhetjük Erdélyi Fejedelemségnek, de láthatjuk, miként tesz évről évre egyre erőteljesebb lépéseket az önálló országgá alakulás útján Erdély három rendi nemzete és a hozzájuk kapcsolódó tiszántúli vármegyék nemessége, amely mintegy negyedik rendként megőrizte különállását. Újból elismerték II. János magyar király uralmát, egyben megtiltották, hogy alattvalói külső országokkal tartsanak kapcsolatot (a döntés Pozsonyra és Bécsre is vonatkozott, mint idegennek tekintett hatalmakra).

A helytartó és Izabella királyné kapcsolata nem volt felhőtlen. Az özvegyen maradt fiatalasszony, felismerve gyermeke érdekeit, kénytelen volt György barát támogató hatalmát elfogadni, de sosem szerethette meg a szikár-szigorú főpapot, akivel folytonos kötélhúzásba bonyolódott. Hol több pénzt igényelt a gyulafehérvári palota fenntartására és szépítésére, hol a barát túlzott hatalma ellen lázadozott, nagyobb részt követelve az uralkodói döntéshozatalból. Némelykor szabadulni akart Erdélyből, rohanni atyja udvarába, máskor, midőn a barát akarta lemondatni és eltávolítani Erdélyből, elkeseredetten tiltakozott. Fráter Györgynek sem lehetett könnyű dolga, ha a kortársak által szeszélyesnek mondott királyi asszonyszemély bevonásával próbálta kormányozni a gondjaira bízott tartományt, ezért is igyekezett a királynét minél távolabb tartani hatalomtól, politikától. A legtöbb összeütközés azonban a pénzügyek terén robbant ki közöttük. A királyné 1546-ban, majd a rákövetkező esztendőben is az országgyűlés előtt vádolta meg György barátot a pénzbevételek helytelen kezelésével, és követelte a részletes elszámolást. Ha azután megegyeztek az éppen aktuális vitás kérdésben, rögtön abbamaradt a számonkérés. Azt azonban mégis Izabellának róhatta föl a helytartó, hogy 1545-ben nem kaphatta meg a rendektől a kormányzói címet, a királyné volt ugyanis az, aki emlékeztette az országgyűlést a gyűlölt Lodovico Gritti működésére. Összeütközéseik mélyén ott lappangott az uralkodói hatalom jogos birtokában s annak tudatában is lévő királyné és az ő nevében a hatalmat ténylegesen gyakorló, céljai eléréséért rendíthetetlenül harcoló barát kibékíthetetlen ellentéte.

I. Ferdinánd király 1545-ben Drinápolyban fegyverszünetet kötött az Oszmán Birodalommal, ám a Porta nehéz helyzet elé állította György barátot, amikor 1546-ban Becse és Becskerek várának átadását követelte. A következő, 1547. év nagy változásokat hozott az európai politikában: meghalt *I. Ferenc* francia király, ezzel a Habsburgok megszabadultak legnagyobb ellenségüktől, V. Károly császár döntő győzelmet aratott a lázadó protestáns fejedelemségek schmalkaldeni szövetsége fölött is, és ugyanezen év júniusában békét írt alá Isztambulban a szultánnal is. A béke azonban nem terjedt ki a keleti magyar területekre, sőt, a Porta újabb és újabb követelésekkel állt elő. Fráter György és az erdélyi rendek rettegve kérték V. Károly császárt, ne hagyja jóvá a békekötést, mert abból Magyarországnak végromlása származik majd. Úgy vélték, elérkezett a legalkalmasabb idő az Oszmán Birodalom megtámadására és Erdély kiragadására a törökök karmaiból, hiszen *„Erdélyt áthatolhatatlan havasok veszik körül, szoros útjain kisebb fegyveres erővel is védelmezhető, de ha egyszer elveszett, nem lesz könnyen visszafoglalható”.*

A törökellenes támogatás reményében az erdélyi rendek – Fráter György egyetértésével – még a gyalui egyezmény teljesítését is felajánlották a császárnak, csak hogy folytassa a harcot. V. Károly azonban nem hajlott a magyarországi háborúskodásra. György barát megpróbált mind a császárral, mind a szultánnal kapcsolatban maradni, hogy a körülmények alakulásától függően lehetősége maradjon országa megtartására, a béke megőrzésére. Miközben erdélyi alattvalóik hűségéről biztosította a törököket, támogatást próbált kieszközölni I. Ferdinánd királytól és a császártól. A rendek vezető személyiségei azonban gyanakodva figyelték a barát kétirányú politizálását,

őt hibáztatták az ország kettészakadásáért, s féktelen hatalomvággyal gyanúsították.

A negyvenes évek második felében Fráter György politikai elképzeléseiben változás következett be: a hagyományos törökpártiság felől mindinkább a Habsburgok felé fordította figyelmét. 1548–49-ben előbb Izabella királyné, majd maga a helytartó is tárgyalásokat kezdeményezett I. Ferdinánd királlyal a gyalui egyezmény alapján a keleti országrész átadásáról. Végül 1549 szeptemberében megszületett a nyírbátori egyezmény, amelyben Fráter György – Izabella és János Zsigmond nevében – lemondott Erdélyről, azzal a kikötéssel, hogy mint kincstartó ezután is ő fog kormányozni. Azt is feltételül szabta, hogy I. Ferdinánd király küldjön csapatokat a tartomány védelmére, a királyné és gyermeke pedig Oppeln, illetve Ratibor sziléziai hercegségeket kapják kárpótlásként. Izabella a tárgyalásokról nem tudott, s amikor megismerte a nyírbátori pontokat, nemcsak nemet mondott, de még a Portának is tudomására hozta az egyezséget, mint Fráter György árulását. A Porta a válaszul Erdélybe küldött csaus által adott parancsot a helytartó elfogatására vagy kivégzésére.

Több sem kellett az egyre kevésbé értett és egyre inkább gyűlölt barát elleni fellépésre készülődő Szapolyai-híveknek: Petrovics Péter csapataival behatolt a Maros völgyébe, a székelyek *Kendi Ferenc* és *Bethlen Farkas* vezetésével készenlétben álltak a támadásra. Válaszul a helytartó katonasággal támadta meg a Gyulafehérvárott tartózkodó királynét, aki hatheti ostrom után megadta magát, s hajlandónak mutatkozott ismét „kegyeibe fogadni" a barátot. György barát mégsem szabadult meg a nehézségektől: 1550 szeptemberében *Kászim* budai pasa Lippánál tört be, a moldvai vajda az Ojtozi-szoroson át, a havasalföldi vajda Vöröstoronynál támadt Erdély területére. Most igazán kemény visszacsapásra volt szükség, de György barátot nem hagyta el a nehéz helyzetekben megmutatkozó rendkívüli ereje. Az októberi tordai fegyveres országgyűlésen maga mellé állította híveit, és novemberre már szétverte a támadókat.

György barát egyértelmű sikert aratott Izabella belső támogatóival és a külső támadókkal szemben is. A királyné 1550. november 30-án sírva bocsátott meg a helytartónak és fogadta el a nyírbátori egyezség pontjait, így kényszerült rá az Erdélyről való lemondásra. A nyírbátori megegyezés végrehajtása azonban nem ment simán: a királyné ismételten beárulta György barátot a Portán, eltávolítását kérte, és fiának az Erdély királya címet szerette volna kieszközölni. A Szapolyai-párti nagyurak, Petrovics Péter vezetésével, támogatásukról biztosították a királynét, hiszen a barát távozását már régóta szerették volna elérni. 1551 nyarán ismét fegyveres harc bontakozott ki a helytartó és a Szapolyai-hívek között, György barát megint Gyulafehérvárat ostromolta. I. Ferdinánd számára elérkezett a pillanat a cselekvésre: 1551 júniusában *Giovanni Battista Castaldo* olasz zsoldosvezér, Nádasdy Tamás országbíró és *Losonczi István* vezetésével mintegy 6-7000 főnyi német–spanyol zsoldoscsapat vonult be Erdélybe, amelyről nem ok nélkül írta egy itáliai történetíró: hadseregnek kevés, követségnek sok.

György barát nem engedte ki kezéből a hatalmat és az irányítást, győzedelmeskedett Izabella hívei, Petrovics Péter és *Balassa Menyhárt* fölött, majd 1551. június 19-én Szászsebesen aláíratta a királynéval a lemondónyilatkozatot, július 19-én pedig a kolozsvári országgyűlés I. Ferdinánd magyar király uralma alá adta magát. A király nevében Nádasdy Tamás országbíró, *Báthory András* tárnokmester és Castaldo tábornok mint katonai helytartó vette át a hatalmat, de Fráter György is megtartotta a királyi helytartói és kincstartói címet, sőt, a király vajdává is kinevezte. Izabella királyné pedig Sziléziába távozott.

Fráter Györgynek élete utolsó hónapjaiban igazán emberpróbáló és kemény döntéseket kikényszerítő nehézségekkel kellett megbirkóznia. A portai vezetés az 1547 óta fennálló béke megszegésének tekintette a Habsburg-bevonulást Erdélybe, és válaszlépésként 1551 augusztusában *Szokollu Mehmed* ruméliai beglerbéget küldte az elszakadni készülő tartomány megzabolázására. A beglerbég – miközben hírét vette, hogy Erdély ebben az évben is beküldte a Portára az éves adót, és erre vonatkozóan levélben érdeklődött a barát szándékai felől – elfoglalta Becsét, Becskereket, Csanádot és Lippát. Temesvárt ekkor még sikerült megvédelmeznie Losonczi Istvánnak. Bár Fráter György azzal mentegette magát, hogy Petrovics volt az áruló, hiszen lám, az ő váraiba kerültek Ferdinánd hadai, Szokollu Mehmed elvonulását az ajándékok gazdagsága és a Kászim-nap közeledte is elősegítette.

A helyzet ezzel csak időlegesen oldódott meg, hiszen újabb török támadás volt várható, és a Habsburg-királytól érkezett, *Sforza Pallavicini* generális vezette segédcsapatok megint csak nem kecsegtettek a sikeres védekezés reményével. György barát 1551 novemberében a törökök által elfoglalt Lippa elleni támadásra szánta el magát, Castaldo zsoldosait és a magyar rendeket is mozgósította, majd a győzelem kivívása után szabad elvonulást engedélyezett a török védőknek. Ez a cselekedete tovább erősítette Ferdinánd királyban és a bécsi udvarban a barát kettős játékának, sőt törökpártiságának gyanúját. Hiszen azt is tudták, hogy folyamatos levelezésben áll a Portával, miként Béccsel is, mi lehet tehát a kiismerhetetlen helytartó tényleges célja, mi a szándéka Erdéllyel és Magyarország oda csatlakozott részeivel? Egyre gyanakvóbb lett a király, bár az is igaz, hogy 1551 októberében még ő volt az, aki kijárta a váradi püspök bíborosi kinevezését *III. Gyula* pápánál. De mostanra már senki sem tudhatta, mit is akar valójában az országnak ezen a felén „uralkodó" kemény akaratú főpap.

I. Ferdinánd, miközben szívélyes hangú levélváltásban állt György baráttal, Castaldo tábornoknak aligha félreérthető utasítást adott ki a helytartó személyére vonatkozóan: *„megparancsoljuk és rendeljük, hogy ha úgy látod, hogy ő nekünk nyilvánvalóan ártani szándékozik, ellene úgy cselekedj és tégy, ahogy azt országunk és alattvalóink szüksége megköveteli. Ezt az akaratunkat hajtsd végre."*

Castaldo, aki maga sem bízott György barátban, csak a kedvező alkalomra várt. Erdélyi tartózkodása egyre nehezebbé vált, katonáinak a helyi lakosság fokozódó ellenérzésével kellett szembenézniük, ráadásul zsoldjukat is alig-alig kapták meg. Ferdinánd király hiába remélte, Erdély nem tudta finanszírozni itt állomásozó csapatai eltartását. Fráter György pedig nem engedte ki kezéből az irányítást, szükség esetén keményen szembeszállt a tábornokkal, sőt a szintén Ferdinándot képviselő Nádasdyval is, aki régóta gyűlölettel viseltetett iránta, ahogyan maga vallotta később: az egész világon nem voltak nagyobb ellenségek, mint ő és a barát, köz- és magánügyekből kifolyólag egyaránt. Castaldo Bécsbe küldött leveleiből érezhető: Fráter György iránti gyanakvása és Nádasdy gyűlölködése szinte már a hisztériáig fokozódott.

Az 1551. november végi győzelem után György barát Alvincra, kedves várába vonult vissza egy lélegzetvételnyi időre, hogy nyugodtan átgondolhassa a további lépéseket. Castaldo számára elérkezett a pillanat a merénylet végrehajtására: Sforza Pallavicini generális és *Marcantonio Ferrari*, Castaldo titkára vezetésével néhány zsoldoskatona az 1551. december 16-áról 17-ére virradó éjszakán orvul meggyilkolta Fráter Györgyöt, a római anyaszentegyház bíborosát, Várad püspökét, Erdély királyi helytartóját. A gyilkosságra nemcsak I. Ferdinánd király tudtával, de kifejezett utasítására került sor, jól tudták ezt a bécsi udvarban és a pápai kúriában egyaránt. A botrányos cselekedet híre bejárta Európa uralkodóinak udvarait, és nyomában felháborodott levelek érkeztek Rómába, amelyekben vizsgálatot követeltek, maga a bíborosi testület is nyomozást és az Apostoli Szentszék előtti eljárás lefolytatását határozta el, a vádlott pedig nem volt más, mint Habsburg I. Ferdinánd, a magyarok királya.

A nyomozást *Girolamo Martinengo* bécsi nuncius vezetésével 1552–54 között folytatták le. Bécsben, Grazban, Sopronban, Győrött, Kassán folytak a kihallgatások, meghallgatták azokat az egyházi és világi urakat, akik közelebbitávolabbi kapcsolatban voltak György baráttal, s tetteinek hátterét, titkos terveit tudakolták azzal a nyilvánvaló céllal, hogy a törökökkel való összejátszást rábizonyítsák, hiszen csak így mentesülhetett Habsburg Ferdinánd király, a császári trón várományosa a gyilkosság vádja alól. A felsorakoztatott bizonyítékok alapján *III. Gyula* pápa 1555. február 24-én hozott ítéletében felmentette Ferdinánd királyt a gyilkosság vádja alól, és rajta kívül a merényletet végrehajtó személyeket is, mert bebizonyosodott, hogy Fráter György a törökökkel paktált és elárulta a kereszténység ügyét.

Valóban bebizonyosodott volna? A játszmában, amit György barát a Portával és Béccsel játszott, Ferdinánd király veszítette el leghamarabb a türelmét, és iktatta ki a legtaktikusabban játszó partnert, mert nem értette meg törekvéseit. György barát felismert egy szükségszerűséget: Erdély csak akkor rázhatja le a török hatalmát, ha hathatós külső támogatást kap, önmagában képtelen erre. Addig, amíg ezt nem kapja meg, mindenáron főnn kell tartani a jó viszonyt és a békét a törökökkel, időről időre az adott helyzet megkövetelte lépésekkel. Ekőzben Ferdinánd király Magyarország egységéből kiindulva csak azt látta, országa egy részét elragadták tőle, és azt mindenáron vissza akarta szerezni. Egy azonban bizonyos: Fráter György, az egymásnak feszülő két nagyhatalom erői között egyensúlyozva, a gondjaira bízott országrész megőrzésére törekedett. Ez az alapvető törekvés vezérli majd az erdélyi fejedelmeket is a fejedelemség fennállásának százötven esztendeje alatt mindvégig. ◆